

ÜLKEDEN KAÇMAK: MÜLTECİ AİLELER VE ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

**AİLELER, YAKINLARI, ÖĞRETMENLER, YARDIMCILAR VE
DİĞER İLGİLİ KİŞİLER İÇİN BİLGİ KİTAPÇIĞI**

MERLE ANDERS VE JOHANNA KETTER

Görsel Tasarım: Wolfgang Kessler

Prof. Dr. Hanna Christiansen, Philipps-Universität, AG Klinische Kinder- ve Jugendpsychologie
Gutenbergstraße 18, 35032 Marburg

Kaçmak – Olası sonuçları nelerdir?

Dünya üzerinde 60 milyondan fazla insan ülkelerinden kaçırmaktadır. Bu insanlar, ülkelerinden çeşitli nedenlerle ayrılmaktadır: savaş, siyasi şiddet, baskı, çevresel felaketler ve diğer pek çok neden. Kaçış öncesi, kaçış süreci ve sonrasında mülteciler, onlar üzerinde bazı kötü etkiler bırakan korkunç şeyler deneyimlemek ya da bunlara tanık olmak zorunda kaldıkları birtakım durumlar yaşayabilir. Aileler genellikle çocuklarını bu tür kötü şeylere maruz kalmaktan korumak için ellerinden geleni yapsa da kaçışın olduğu böylesi bir durumda bunun yaşanmasını önleyemezler. Bu nedenle suçlanması gereken, aileler değildir!

Bu mülteciler kötü durumlara çoğunlukla ülkelerinden **kaçmadan önce** maruz kalırlar. Nitekim evlerinden ayrılmalarının sebeplerinden biri de budur.

Ayrıca güvenli bir yere gerçekleştirdikleri uçuşlar sırasında, sıkıntılı ve unutulması zor olan birtakım kaza, tehdit ya da tehlikeli durumla karşılaşabilirler. Bu anılar, onlar için çok stresli olabilir.

Mülteciler kaçış yolunu nihayet öğrendiklerinde ve yabancı ülkeye ulaştıklarında bu kez de **kaçış sonrası** problemlerle karşılaşabilirler. Öncelikle yeni ülkeye alışmaları gerekir, çünkü burada pek çok şey onlara yabancı ve kendi ülkelerinden farklı gelecektir. Yeni bir dil öğrenmeli ve değişik değerlere sahip olan yeni bir kültüre alışmaları gerekecektir.

Uçuştan önce, uçuş sırasında ve sonrasında üstesinden gelmesi gereken tüm bu zorluklar, üzerlerinden uzun zaman geçtikten sonra bile strese neden olabilir. Bu normaldir ve pek çok kişinin başına gelir. Ancak her insanın bu tür zorlayıcı ve stresli durumlara verdiği tepki farklıdır: bazıları yardıma ihtiyaç duymaz, bazılarının bir süre destek ya da tavsiye almaları gerekir. Bazılarıysa günlük yaşantılarına geri dönebilmeleri için daha uzun bir süre, örneğin bir terapist veya uzman gözetiminde olmaya ihtiyaç duyar.

Bir kaçış hikâyesi nasıl olur?

Karim dokuz yaşında, Afganistanlı. Üç yaşına kadar annesi, babası ve kız kardeşi Suna'yla birlikte Afganistan'ın Faryab bölgesindeki küçük bir köyde yaşamış. Karim, mutlu bir çocukluk geçirmiş ve diğer arkadaşlarıyla dışarıda futbol oynamayı seviyormuş.

Kaçıştan önce:

Bir gün Karim Taliban'ın, babasını tehdit ettiğini, üstelik dövüp ona işkence ettiklerini izlemek zorunda kalmış. Bu manzara karşısında Karim dehşete düşmüş ve babası için oldukça endişelenmiş. Taliban geceleyin bir anda köylerine saldırınca ailesiyle birlikte doğruca kaçmışlar.

Kaçış sırasında:

Karim ve ailesinin, kaçtıkları sırada yanlarına para, kıyafet veya eşya alacak zamanları olmamış. Yalnızca üzerlerindeki kıyafetleri alarak en kısa sürede ülkeden kaçmaya çalışmışlar. Saklanmaları daha kolay olduğundan genelde geceleri yolculuk yapıyorlarmış. Çok sayıda uzun, tehlikeli yürüyüşün ve araba yolculuğunun ardından İran-Türkiye sınırına gelmişler. Yanlarında çok az yiyecek ve su varmış ve Karim kendini sürekli aç ve susuz hissediyormuş. Bazen onlara yemek veren ailelere rastlıyorlarmış, ancak çoğunlukla yiyecek hiçbir şeyleri olmuyormuş ve açlık çekiyorlarmış.

Karim ve ailesi, Türkiye’de bir kamyonetin arkasında seyahatlerine gizlice devam ederek doğruca İstanbul’a gitmişler. Burada bir yıl kalmışlar. Küçük bir odada saklanmışlar ve odanın kirasını ödemek için her birinin yasa dışı çalışması gerekmiş. Karim, tıpkı diğer pek çok çocuğun yapmak zorunda olduğu gibi bütün gün boyunca bir ayakkabı fabrikasında çalışıyormuş. Geceleriye sürekli birilerinin onları bulabileceğinden korktuğu için rahat uyuyamıyormuş.

Bir yılın ardından aile, insan kaçakçılarının ait çalıntı bir tekneyle Akdeniz’den Yunanistan’a geçebilmek için gerekli parayı biriktirmiş. Karim ve ailesinin bindiği teknede, kendilerinden başka yirmi kişi daha varmış. Bir fırtınanın çıkmasıyla birlikte insanlardan bazıları Akdeniz sularına düşüp boğulmuş. Karim ve ailesiyse Yunanistan’a ulaşmayı başarmış. Yolculuk sırasında başlarına bir şey gelmediği için mutlularmış. Yunanistan’da birkaç ay boyunca yemek ve su için dilenerek yol kenarında yaşamak zorunda kalmışlar.

İki yıl boyunca kaçtıktan sonra insan kaçakçıları tarafından Almanya'ya getirilmişler.

Kaçıştan sonra:

Karim bugün ikinci sınıfta. Alman kültürüne, Almanya'nın soğuk iklimine ve diline alışmaya çalışıyor. Ancak hâlâ öğretmenlerini ve sınıf arkadaşlarını anlamakta güçlük çekiyor.

Evde sağlıklı bir şekilde uyuyamıyor, düzgün odaklanamıyor ve öğrenmekte zorluk çekiyor. Bazen çok üzgün oluyor ve yalnız kalmak istiyor. Ama kendini iyi hissettiğinde mutlu oluyor ve tıpkı Afganistan'da olduğu gibi arkadaşlarıyla futbol oynuyor.

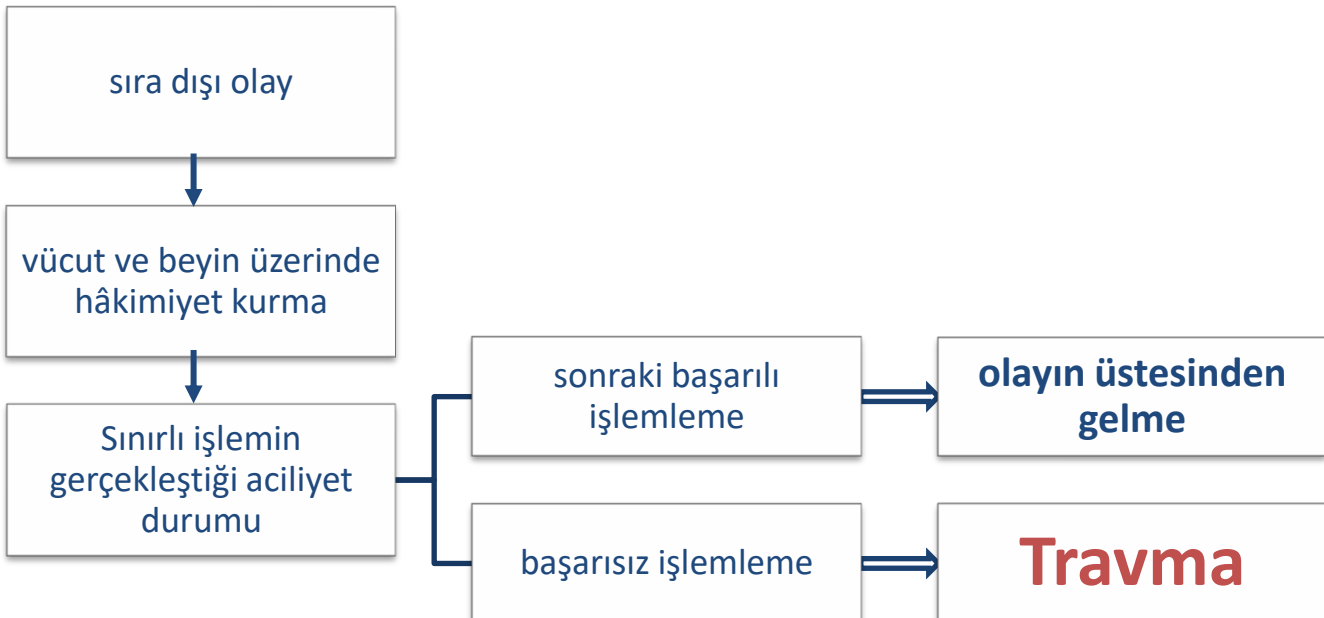
Travma nedir?

Geçmişte yaşanmış, fakat sonuçları günlük yaşantıyı ve geleceği etkileyen korku verici olaylara travma denir. Travmalar, psikolojik ve fiziksel semptomlara neden olan şiddetli psikolojik yaralarla ilişkilidir. (Liedl, Schäfer & Knaevelsrud, 2013).

Kendinizi tamamen çaresiz ve güçsüz hissettiğiniz birtakım zorlu durumlar olabilir. Örneğin geçirdiğiniz ya da tanık olduğunuz bir araba kazası, doğal afet ya da şiddet saldırısı gibi olaylarla karşılaşabilirsiniz. Böylesi bir durum, bedeniniz üzerinde **hâkimiyet kurar**. Böylece hayatta kalabilmeniz için vücutsal fonksiyonlarınız “acil durum” moduna geçer.

Yaşadığınız deneyimi ancak durum sona erdiğinde kabullenebilirsiniz ve çoğunlukla olayın yaşandıktan sonra başınıza geleni tam olarak kavramaya başlarsınız.

Bir kişinin, ne kadar sıklıkla travmatik bir olay yaşadığına ya da bu olayın şiddetine bağlı olarak olay, beyin tarafından **yeterli şekilde işlenemeyebilir**. Bu nedenle olay sona erdikten uzun süre sonra bile etkisi devam eden büyük bir korkuyu tetiklerler. Bu durum, kişinin normal yaşantısına dönmesini engeller. Travmatik bir olaydan sonra bunun yaşanması normaldir ve bu tür tepkiler, travmadan etkilenen çoğu insanda ortak olarak görülür. Böyle bir sıkıntı yaşayanlar, travmatize olmuş ya da travma geçiren kişiler olarak adlandırılır.

Bir yara olarak travma...

Bir travmayı, geçmişte aldığınız bir yarayla kolayca karşılaştırabilirsiniz (Liedl, Schäfer & Knaevelsrud, 2013).

AÇIK YARA	TRAVMA
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bir yerinizi kestiğinizde yara kanamaya başlar.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Korkunç bir şey yaşadığınızda büyük bir endişe ve korku hisseder, zihinsel olarak acı çekersiniz.
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Yaranın bakımını iyi yapmanız gerekir. Onu gözetim altında tutmalı, temizlemeli ve sarmalısınız.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Travmanın bir müddet dinlenmesine izin verebilirsiniz. Ayrıca travmayı tekrar inceleyebilir ve eğer tam olarak iyileşmiş ise kendi haline bırakabilirsiniz.
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Yaranın tamamen iyileşmesi vakit alır. Bu süreçte şunlar yardımcı olabilir: yatak istirahati, pansuman ve bir doktor yardımı.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Travmanın “iyileşmesi” de vakit alacaktır.
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bazen yarayı tekrar açıp temizlemek, iyileşme sürecine katkı sağlar (ancak bu durum acı verebilir).	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bazen travma kendiliğinden iyileşmeyebilir. Böyle bir durumda muhtemelen travma hakkında yeniden konuşmanız gerekir (bu da acı verecektir, çünkü geçmişte yaşadığınız endişe ve korkuyu tekrar deneyimlersiniz); ancak bu, sonrası için genelde daha iyidir.
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Çevreyle iletişim kurmak iyi hissettirir: sizinle ilgilenen birilerinin olduğunu bilmek, yardımcı olacaktır.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Çevre ile iletişim, travma süreci için de faydalı olacaktır. Korkmuş ya da garip hissediyorsanız biriyle konuşmak veya ona sarılmak, dikkatinizi başka yöne çekmenizi sağlar.
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Yara tamamen iyileştikten sonra bile iz kalabilir.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Travmanın üstesinden gelinse de birtakım “yaralar” kalabilir. Bu durumda bazen travmayı tekrar hatırlayabilir ya da hâlâ acı çekebilirsiniz.

Bir travma sonucunda ortaya çıkabilecek en yaygın zihinsel hastalık **post-travmatik stres bozukluğudur (PTSB)**. Bu durum, stres verici bir olaya karşı verilen ertelenmiş ve kalıcı bir tepkidir.

Post-travmatik stres bozukluğunun belirtileri nelerdir?

Travma geçiren insanlar genellikle farklı davranış veya tepki gösterirler; çünkü travma yaşandığı sırada beyin, deneyimi işleme kabiliyetini yitirir.

Beynin **kısıtlı olarak kullanıldığı** bu tür acil durumlar, hafızada sıçramalara neden olur. Dolayısıyla kişi, yaşadığı olayı tam olarak hatırlayamaz.

Bir olayı hatırlayamama durumuna amnezi denir. Amnezi, kişi için bir çeşit koruma mekanizması olarak ortaya çıkar; çünkü olayı hatırlamak, kişiye çok acı verecek ve sıkıntıya sebep olacaktır.

Bir duruma ilişkin **fotoğraflar veya diğer hatıralar** (örneğin bir koku ya da ses) **aniden ortaya çıkar** ve kişi, gerçekte olmasa bile travmatik olayı yeniden yaşadığını hisseder. Bu anılar, kâbus şeklinde de belirebilir ve psikolojik sıkıntı veya fiziksel tepkiyle ilişkilidirler.

Buna ek olarak, travma geçiren kimseler çoğunlukla travmatik olayın tekrarlanmasına sebep olacak ya da ona ilişkin bir anıyı canlandırabilecek her şeyden **kaçınırlar**. Örneğin kötü bir şey yaşadıkları yerden geçmek yerine yollarını uzatarak başka bir yerden gitmeyi veya travmayla ilişkili düşünce ve hislerden uzak durmayı tercih ederler.

Kişinin, kendini korumak için oluşturduğu bir başka tepki de **aşırı uyanıklık** hâlidir. Vücudun, tehditlere karşı her an hazır olmaya çalıştığı düşünülürse bu tepki doğaldır. Ancak bu aşırı uyanıklık, genelde şu tür durumları da beraberinde getirir:

- **uyku problemi,**
- **sinirlilik,**
- **agresiflik,**
- **huzursuzluk,**
- **gerginlik**
- **odaklanma problemi**

Özetle: Post-travmatik stres bozukluğunun belirtileri:

- **Travmayı tekrar yaşama**
- **Kaçınma**
- **Duygusal belirtiler**
- **Yüksek psikolojik uyarılma**

Çocuklarda ve ergenlerde post-travmatik stres bozukluğu

Ülkesinden kaçan ve travmaya uğramış çocuk ve ergenler genellikle yetişkinlerle aynı belirtileri gösterir. Ancak travma yaşamış yetişkinlerden ayrıldıkları birtakım farklı özellikler vardır.

Okul ortamı: Travmaya uğramış çocuklar, okul ortamında çoğunlukla odaklanmakta ya da dikkatlerini öğretmenlerine vermekte güçlük çekerler. Bu durum, onları huzursuz eden ya da korku veren anıların birden ortaya çıkması sonucunda gerçekleşebilir. Bu nedenle travma yaşadıkdan sonra çocukların okuldaki başarıları düşer.

Gelişim: Bazen bir çocuk, yaşından beklenen olgunlukta davranamadığı için daha küçük görünebilir ve gelişimsel gerilik gösterebilir. Benzer şekilde çocuk, bir anda yetişkin gibi davranmaya başlayabilir.

Oyun davranışı: Çocuklar, yaşadıkları kötü olaylarla başa çıkmak için çoğunlukla oyunlarında "savaş" imgeleri kullanır, yaptıkları resimlerde korkunç sahneleri canlandırır.

Çekilme: Oldukça kötü şeyler yaşamış olmalarına rağmen çocukların normal ve mutlu davranışlar sergilemesi mümkündür. Bu, travmatik duruma ilişkin anıyı bastırmaya çalıştıklarında ortaya çıkabilir. Anıların bir anda belirmesi, onlar için zor ve ağır bir deneyim olabilir.

Gelecek: Travma sonrası ergenlerde sıklıkla geleceğe ilişkin olumsuz bir bakış açısının olduğu görülür. Bu tür kişiler genelde umutsuzdur ve bazen geleceklerine ilişkin plan yaparken kendilerini kaybedebilirler.

Travmatik bir olayın ardından bu tür tepkilerin görülmesi normaldir. Post-travmatik stres bozukluğu yaşayan pek çok çocuk ve ergen aynı şekilde hisseder.

Bu belirtiler ne zaman ortaya çıkar?

Travma yaşamış birinin beyni genellikle travmayı işlemek için yeterli olmaz. Dolayısıyla beyin, travmayla ilgili farklı anıları birbirine karıştırır. Aslında anıyla ilişkisi olmayan duygu ve düşünceleri, yaşadıklarıyla ilişkilendirebilir.

Bu nedenle travmanın yaşandığı ortamda bulunan sıradan nesnelere

(veya sesler, kokular; açlık, susuzluk, uyku yoksunluğu gibi fiziksel durumlar) endişe ve gerginlik gibi olumsuz duygularla ilişkilendirilebilir.

Kişiler travmatik duruma geri dönebilir, gerçeklikle bağlarını koparabilirler.

Anılar dolabı

Beyin, anıları genellikle belli bir düzen içinde depo eder. Bu, bir dolaba benzetilebilir: eski anılar, üst kısımlarda bulunurken daha yeni anılar alt raflarda yer alır. Dolabı açtığınızda her şeyi düzenli ve toplu bulursunuz. Herhangi bir şeyi buradan kolaylıkla bulup alabilir ve dolabı kapatabilirsiniz.

Post-travmatik stres bozukluğu görülen kişilerde ise bu depolama işlemi düzgün yapılamaz. **Bu kişilerin beyinleri travmatik anıları düzenlemeden dolaba rastgele yerleştirir.** Dolayısıyla dolap karmaşık bir hal alır ve kapağı açıldığında içindekiler dökülür. Hatta sıkışan, askıda kalan bazı eşyalar yüzünden dolap kapağı kimi zaman kapanmaz. Bu nedenle anıları doğru şekilde yerleştirmek önemlidir, böylece gerektiği zaman dolap kolaylıkla açılıp kapanabilir.

Travmaya uğramış bir çocuğun davranışları nasıl olur?

Karim, sınıfıyla birlikte bir hayvanat bahçesi gezisine katılır.

Ancak akşam geç vakitte döneceklerini unutmuştur ve bu yüzden yanına çok az miktarda su ve yalnızca bir parça ekmek alır. Öğleden sonra olduğunda şişesindeki su neredeyse tükenmiş, öğle yemeğinin üzerinden de birkaç saat geçmiştir. Bu yüzden Karim oldukça acıkmış ve susamıştır. Arkadaşı Thomas, onu şaka niyetiyle korkutunca Karim, çok değişik bir şekilde tepki verir: titremeye ve ağlamaya başlar, Thomas'ı hırpalamaya çalışır ve öğretmeniyle sorun yaşar.

Karim'e ne oldu?

Ülkesinden kaçtığı sırada Karim, pek çok kötü şey yaşamıştı ve sürekli Taliban'ın onu ve ailesini bulabileceği korkusunu taşıyordu. Bu süreçte de **yeterli yiyecek ve içecekleri yoktu**, dolayısıyla Karim çoğunlukla kendini aç ve susuz hissediyordu.

Hayvanat bahçesinde Karim, kaçış sırasında yaşadığı benzer fiziksel koşulları tesadüfen yeniden deneyimledi: acıkmış ve susamıştı.

Karim'in beyni için açlık ve susuzluk, tehlikeli bir duruma tekrar maruz kalma olasılığına karşı uyarı durumlarıdır. Bu tetikleme nedeniyle Karim'in beyni, kaçış sırasındaki duruma geri dönmüş ve algıladığı bu tehdide karşı korku ve öfkeyle tepki vermiştir.

Tetikleme

Kaçış sırasında çoğu insan yiyeceğin ve suyun olmadığı veya her zaman uyanık ve tetikte olmaları gerektiği için yeteri kadar uyuyamadıkları dönemler yaşar.

Karim ve ailesi de kaçtıkları sırada, örneğin saklanmak zorunda kaldıklarında benzer bir süreç yaşamışlardır.

Kaçış sırasında belli birtakım olaylar nedeniyle travma geçirmiş olan kişilerde **açlık, susuzluk ve uyku yoksunluğu**, post-travmatik stres bozukluğunun belirtilerinin tetikleyicileridir.

Bir kimse kaçıktan sonra açlığa, susuzluğa ve uyku yoksunluğuna tekrar maruz kaldığında önceki deneyimi hatırlama ve tekrar yaşama riski daha yüksektir.

Ancak her birey için travmatik anıyı yeniden canlandıran oldukça farklı ve kişisel tetikleyiciler olabilir.

Neler yapılabilir?

Post-travmatik stres bozukluğu geçiren insanlar, yardım almalıdır. Almanya’da bu tür durumlardaki çocuk ve ergenlere yardım eden kişilere “çocuk ve ergen psikoterapisti” (“*Kinder- und Jugendlichenpsychotherapeuten*”) ya da “çocuk ve ergen psikiyatristi” (“*Kinder- und Jugendlichenpsychiater*”) denir.

Psikoterapik tedavi yöntemleri, travma sürecinde oldukça başarılıdır ve gelişen semptomlarda etkili oldukları, pek çok çalışmada ölçülmüştür. Kültürel olarak belli gruplara uyarlanmasalar da farklı kültürel geçmişe sahip genç mültecilerde işe yaradığı görülür (Anders & Christiansen, 2016; Eberle Sejari, Nocon & Rosner, 2015).

Eğer siz veya çocuğunuz psikoterapi yardımına ihtiyaç duyuyorsa aşağıda verilen adreslerle iletişime geçebilirsiniz:

Çocuklar ve ergenler için:

Kinder- und Jugendlichen-Psychotherapie-Ambulanz Marburg (KJ-PAM)

Psikoloji Bölümü (Philipps-Universität Marburg)

Frankfurter Str. 35

35037 Marburg

Birinci kat (*Sparkasse* üstü).

Telefon (sekreter): +49 6421 28 25096

Faks: +49 6421 166 72 96

E-Mail: kiju04@staff.uni-marburg.de

Yetişkinler için:

Psychotherapie-Ambulanz Marburg (PAM)

Psikoloji Bölümü (Philipps-Universität Marburg)

Gutenbergstraße 18

35032 Marburg

Üçüncü kat (asansör mevcuttur)

Telefon (sekreter): 06421 - 282 – 3657

Faks: 06421 - 282 - 8904

E-Mail: pam@uni-marburg.de

Düşük eşik yardımı:

“Tam” bir post-travmatik stres bozukluğu olduğuna bakmaksızın kişisel tetikleyicilerin farkındalığını sağlamak, tedavi sürecinde yardımcı olacaktır.

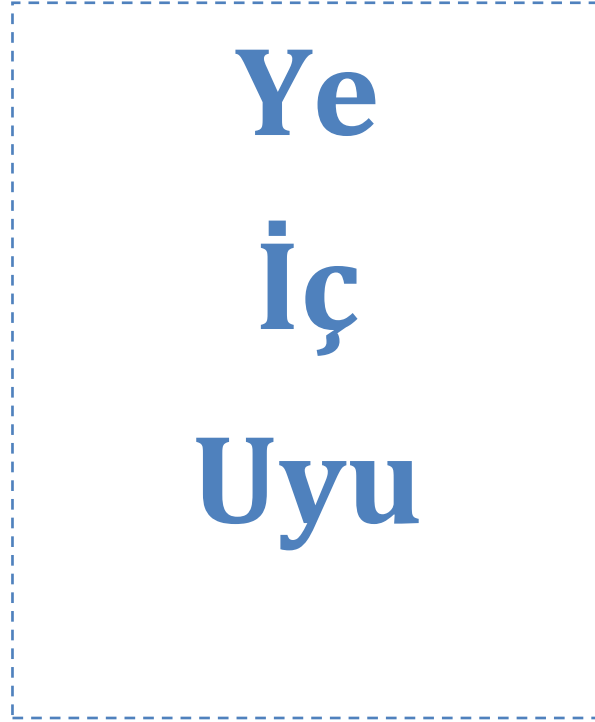
Kaçış sırasında çocuklar bazı olaylar yüzünden travma yaşamışlarsa yemeleri, içmeleri ve nitelikli bir uyku almaları, tedavi süreci için faydalı olabilir.

Travma bozukluğuna ilişkin semptomların tekrar kolayca görülmemesi için bu temel ihtiyaçlar karşılanarak çocuklara bir güven hissi sağlanabilir.

Öneri:

- Çocuğunuzun sabah kahvaltı yaptığundan ve yeterli sıvı aldığundan emin olun.
- Çocuğunuza okul için yiyecek ve içecek hazırlayın.
- Çocuğunuz yeterli uyku almalı ve okula dinlenmiş olarak gitmelidir. Uyku bozukluğu durumunda aşağıdaki öneri (uyku hijyeni) yardımcı olacaktır.
- Sizden sıcaklık ve yakınlık aldığında çocuğunuz kendini güvende ve emniyetli hissedecektir.

Zihinsel baskı yaşayan mülteciler, **sınıf ortamında** çoğunlukla gerginlik yaratabilir, sınıf arkadaşları ve öğretmenleri için problem haline gelebilirler. Öğretmenler, öğrencilere güven ve öngörülebilir bir ortam sağlamak için sınıf kurallarını ve sistemi iyi bir şekilde oturttuklarından emin olmalıdır.

Çocuklar için uyku hijyeni

Çocuklarda daha iyi bir uykunun sağlanabilmesi adına **uykuya dalmak ve uyumak** için birtakım yöntemler vardır:

- **Düzenlilik:** Uyanmak için olduğu gibi yatağa giriş için de belli bir saat belirlenmelidir. Ayrıca düzenli bir yaşantı ve temiz hava, sağlıklı bir uyku için önemlidir.
- **İstikrarlı alışkanlıklar:** Yatağa girmeden önce öykü anlatma, müzik dinleme, duş alma, okuma gibi etkinlikler, vücudu uykuya hazırlamada yardımcı olabilir.
- Çocuğunuz uyuyamıyorsa bile geceleri onunla oynamamalısınız. **Gece vakti, yalnızca uyku için ayrılmış olmalı.**
- **Yatak, uyumak içindir.** Yatağın yalnızca uyumak için kullanıldığından emin olun. Böylelikle çocuğunuz, uyku ile yatağı doğrudan ilişkilendirmeyi öğrenecektir. Gün içerisinde çocuklar yatakta vakit geçirmemelidir.

Kaynakça

Liedl, A., Schäfer, U. & Knaevelsrud, C. (2013). *Psychoedukation bei posttraumatischen Störungen*. Stuttgart: Schattauer.

Steinhausen, H. (2010). Belastungs- und Anpassungsstörungen. In *Psychische Störungen bei Kindern und Jugendlichen* (S. 233-243). München: Elsevier.

Eberle-Sejari, R., Nocon, A., & Rosner, R. (2015). Zur Wirksamkeit von psychotherapeutischen Interventionen bei jungen Flüchtlingen und Binnenvertriebenen mit posttraumatischen Symptomen. Ein systematischer Review. *Kindheit und Entwicklung*, 24, 156-169.

Anders, M. & Christansen, H. (basılı). Unbegleitete minderjährige Flüchtlinge. Eine systematische Übersicht über psychologische Interventionen. *Kindheit und Entwicklung*.

ÜLKEDEN KAÇMAK: MÜLTECİ AİLELER VE ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

AİLELER, YAKINLARI, ÖĞRETMENLER, YARDIMCILAR VE DİĞER İLGİLİ KİŞİLER İÇİN BİLGİ KİTAPÇIĞI

MERLE ANDERS ve JOHANNA KETTER

Görsel Tasarım: Wolfgang Kessler

©all rights reserved

